

UN NOU FRAGMENT VISIGÒTIC DELS MORALIA IN IOB
DE SANT GREGORI EL GRAN: EL 106 DE SOLSONA,
ARXIU CATEDRALICI

Jesús Alturo i Perucho

El 1930 l'il·lustre arqueòleg i medievalista mossèn Joan Serra i Vilaró publicà un fragment visigòtic de la seva col·lecció particular, que contenia els *Moralia in Iob* de sant Gregori el Gran¹. Aquest full, segons conta el mateix erudit autor, havia servit de cobertes a un manual d'actes de la parròquia de La Selva, actual llogaret del municipi de Navès (Solsonès), cosa que li féu pensar que procediria de l'antic cenobi de sant Pere de Graudescales². La data que mossèn Serra li atribuï fou el segle IX per considerar que la seva escriptura era una «visigòtica pura»³.

En una recent visita a l'Arxiu de la Catedral de Solsona he trobat entre les carpetes que guarden els fragments de còdexs un nou full visigòtic —el 106—, que en analitzar-lo ha resultat ser germà de l'editat pel doc-

¹ Vegeu J. SERRA I VILARÓ, «Notes d'arxiu. Un fragment visigòtic dels "Moralis" de sant Gregori el Gran», *Analecra Sacra Tarraconensis*, 6 (1930), pp. 300-303.

Desconec el parador actual d'aquest fragment. El que diu A. MILLARES CARLO, *Tratado de Paleografía Española*, 3 vols., Madrid 1983, tercera edició amb la col·laboració de J.M. RUIZ ASENCIO, en el vol. 1, p. 323, pel que fa a la seva conservació a la Biblioteca de Catalunya és equivocada, ja que, segons em comunica el seu conservador, Dr. A.J. Soberanas, en aquesta biblioteca no hi és.

Aquest error segurament es deu a confusió entre el full editat per mossèn Serra i el fragment Barcelona, Bibl. de Catalunya 2541-II, que també conté els *Moralia in Iob* (segle IX) i procedeix de Serrateix. Aquest darrer fragment pertanyia al mateix còdex que el fragment de Montserrat, Bibl. del Monestir 1104-V, i ambdós tenen un probable origen aragonès. Vegeu al respecte A.M. MUNDÓ, «Notas para la historia de la escritura visigótica en su período primitivo», *Bivium. Homenaje a M.C. Díaz y Díaz*, Madrid 1983, p. 192.

² J. SERRA I VILARÓ, *op. cit.*, p. 300.

³ *Ibidem*, p. 303.

tor Serra: és de la mateixa mà, data, origen, procedència i característiques codicològiques en general.

El fragment publicat per mossèn Serra ja fou sumàriament descrit per ell mateix, la qual cosa m'estalvia que jo m'hi entretengui i em permet de centrar-me en l'anàlisi codicològica⁴ del nou fragment que presento per tal de subratllar la relació de parentiu entre ambdós fulls.

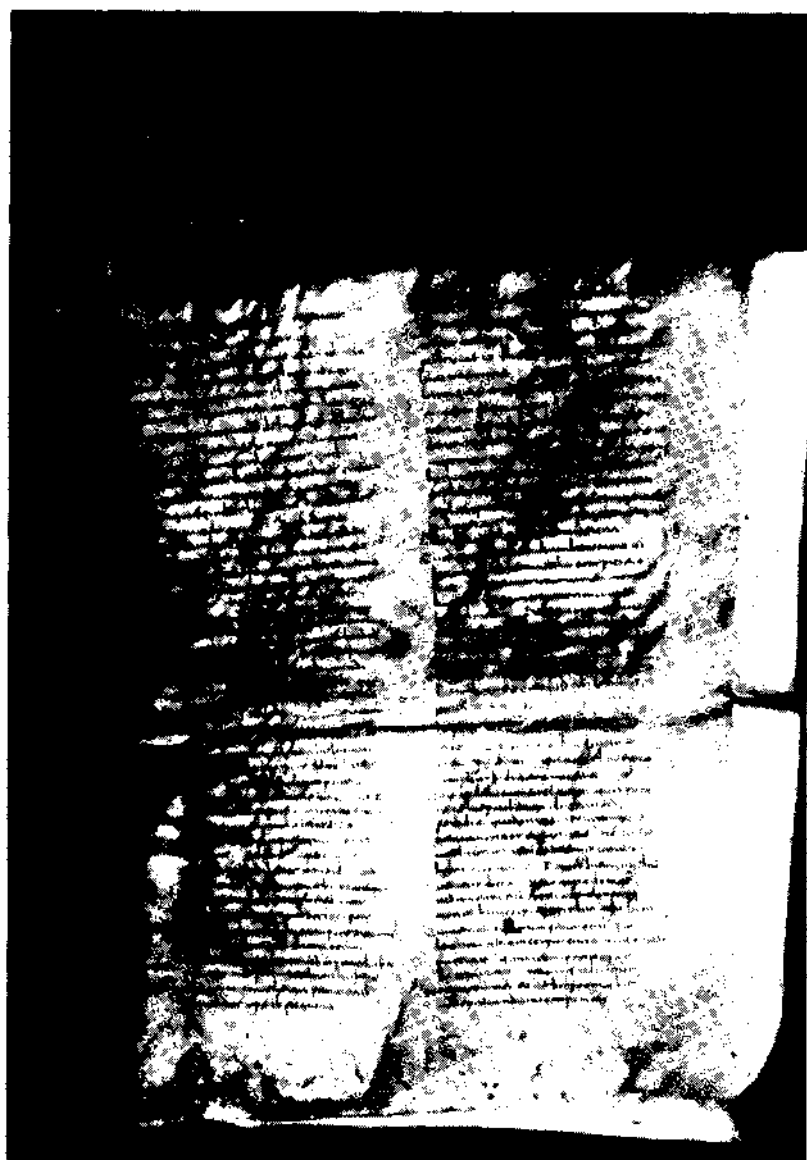
Fragment 106 de Solsona, Arxiu Catedralici. *Moralia in Iob*. En pergamí de gruixària mitjana i mides irregulars, d'uns 355 mm. x 267 mm., amb un forat al costat esquerre del recto, que afecta algunes lletres. L'estat de conservació del verso és molt dolent i tot just pot llegir-se el seu contingut amb llum negra. Marques de punxat als marges superior i inferior i al centre actual del foli. Lineament a punta seca, marcat en el verso i reproduït en el recto per relleu. Les línies de pauta vertical són dobles a banda i banda de cada una de les dues columnes en què és escrit el text. L'espai inclòs entre les dues ratlles verticals de la part esquerra de cada columna es reserven per a lletres majúscules, altrament mai no s'ocupen; l'espai corresponent a les dues línies verticals de la banda dreta, en canvi, són transgredides sovint. Cada columna consta de 46 ratlles. La caixa d'escriptura és de 272 mm. x 185 mm. Hi ha intercolumni, i s'observa un títol corrent⁵.

El tipus d'escriptura és visigòtica librària, d'una sola mà. De mòdul petit i amb contrastos marcats de gruixos i prims. Les minúscules tenen uns 2 mm. d'alçada i les majúscules entre 3 i 5 mm. El mòdul, com el ductus, és molt regular. Les lletres són dretes, gairebé sense inclinació. Acostumen a estar separades les unes de les altres, cosa que no implica sinó que comporta una realització lenta, ja que aquesta morositat procedeix de la voluntat de fer la lletra clara. Amb tot, no hi falten nexes deguts a la rapidesa d'execució dels traços. Les lletres que es troben enllaçades amb les següents són: *a*, *e*, *f*, *l*, *r*, i *t*, i algunes vegades, encara que no de forma sistemàtica, la *n*, és a dir, que es confirma el que sembla típic de l'escriptura visigòtica⁶.

⁴ Per a aquesta anàlisi procuro seguir P. BOHIGAS, A. M. MUNDO, A. J. SOBERANAS, «Normes per a la descripció codicològica dels manuscrits», *Biblioteconomia*, XXX-XXXI, núms. 77-78 (1973-1974), pp. 93-99.

⁵ És al verso on tot just es pot llegir «...in Iob».

⁶ Vegeu A. MILLARES CARLO-J. M. RUIZ ASECIO, *op. cit.*, vol. 1, p. 82.





ALFABET TESTIMONIAT

A	u	u	λ	M	m	ℳ
B	b	b	l	N	n	ℕ
C	c	c		O	o	o
D	d	δ	δ	P	p	p
E	e	e	e	Q	q	Q
F	f	f		R	r	r
G	g	g		S	s	S
H	h	h	b	T	t	t
I	i	i		U	u	y
L	l	L		X	x	x

Nexes més característics

doceat doceat

habēt habent

meminerūt meminerunt

tempore tempore

ABREVIATURES PER CONTRACCIÓ

dn̄m dominum

nōnullis nonnullis

ABREVIATURES PER SUSPENSIO

euangelii euangelium

nequaquam nequaquam

ABREVIATURES PER SIGNES ESPECIALS

diabolus diabolus

ei eius

eorum eorum

inferioribus inferioribus

quoque quoque

super super

ABREVIATURES PER LLETRES SOBRESCRITES I NOMEN SACRUM

loquens loquens

qui qui

deum deum

Les particularitats morfològiques individuals de cada lletra són les que segueixen:

La *a* és oberta per dalt i està formada per dos traços semicirculars, que la fan perfectament distingible de la *u*, de traços més rectes i el segon quasi perpendicular a la línia base d'escriptura. Apareix una *a* uncial, que actua com a majúscula.

La *b* té la panxa quelcom oberta. Quan va seguida del signe d'abreviatura per a *—us* sol obrir-se un poc més.

La *c* està escrita en dos traços.

La *d* pot ser de tipus uncial o minúscula. En el primer cas, el pal és lleugerament ondulat i amb el vèrtex girat cap a baix.

La *e* generalment té la forma d'èpsilon grega inclinada, sense formar ull, però alguna vegada també apareix una *e* amb ull, semblant a l'actual. En ambdós casos el traç vertical sempre s'uneix a la lletra següent i en posició final de paraula o de ratlla s'allarga considerablement. Algunes vegades s'usa la *e* caudada.

La *f* té un traç transversal que queda un punt més amunt de la línia base d'escriptura, és bastant llarg i sempre s'uneix al grafema següent.

La *g* és uncial, sempre oberta i amb el pal, generalment, no gaire llarg i, de vegades, molt curt.

La *h* té una asta força marcada i un segon traç que parteix de la base del pal, sense recolzar-s'hi, i acaba perpendicular a la línia base d'escriptura amb una petita rematada en direcció cap a la dreta.

La *i* pot ser curta i alta. Aquesta última s'utilitza sols a principi de paraula i això encara que vagi seguida d'una altra lletra alta; a interior de mot només es troba en la paraula *eius*. No hi ha distinció entre *tj* i *ti*.

La *k*, com la *y* i la *z*, no és testimoniada.

La *l* és semblant a la *i* alta, de la qual es diferencia per la petita curvatura de la base amb què s'enllaça amb la lletra següent.

La *m* i la *n* tenen tendència a acabar el darrer traç amb un petit moviment cap a la dreta.

La *o* i la *p* són com les actuals.

La *q*, també molt assemblada a l'hodierna, té un ull molt rodó i un pal lleugeríssimament corbat cap a l'esquerra.

La *r* és sovint molt punxeguda, amb una punxa artificial a la part superior. En posició final allarga el traç horitzontal, que es fa molt prim. Precedida de *e* adopta una forma particular, que resulta de la fusió del seu primer traç i el pal transversal d'aquella. Seguida de la mateixa lletra, el pal transversal s'allarga cap a baix fins a formar la base de la *e*.

La *s* s'inscriu entre dues línies sense depassar-les.

La *t* forma un ull a la part esquerra en allargar per aquest costat el traç transversal superior que arriba a enganxar-se a la base de l'asta. El segon traç, quan no lliga amb la lletra següent, s'escapa en diagonal. En lligadura amb *a* i *e* té la forma del nexa procedent de la cursiva. El tipus que recorda una beta invertida no hi surt.

La *u* es diferencia de la *a* pel segon traç, sempre vertical, com s'ha dit, i més llarg que el primer. La *u* sobrescrita és de tipus capital.

La *x* presenta contrast entre el primer traç, gruixut, i el segon, prim i més llarg.

Les majúscules estan també diversament representades. La *A* és de tipus uncial i mòdul gros. La *D* és capital, amb el primer pal acabat en ganxo en la part superior i amb suport a la base; el segon traç arrenca una mica més avall de l'atac del primer. La *E* i la *H* són com les respectives minúscules, però de mida més gran. La *L* i la *N* són capitals, però la darrera lletra és més ampla que alta. La *M* és com una capital clàssica, encara que de formes més arrodonides. La *O* és completament rodona. La *Q* presenta un cos de traços contrastats i una petita cua horitzontal. La *S* té un aspecte solemne, amb un segon traç panxut i un tercer convertit en un reforç ample i recte a la base. La *U* té el segon pal vertical molt llarg.

Pel que fa a les abreviatures, se n'hi troben per suspensió, contracció, signes especials i per lletres sobrescrites. Hi ha també un *nomen sacrum*. El signe que indica abreviatura en general o de nasal en particular, és una ratlla curta i gruixuda, que pot tenir o no un puntet al damunt. Un punt i una mena de coma a sota serveix per a indicar abreviació de *-us* o de *-ue*, aquest darrer cas sols darrera *q*. La síl·laba *per* abreuja sempre segons el costum continental, i sols en una ocasió observo el signe especial per a *-rum*.

Alguns nexes són particularment interessants perquè afecten la morfologia bàsica de les lletres introduint-hi canvis notables. Aquests són: *at* (*doceat*), *et* (*habēt*), *er* (*meminerunt*), *te* i *re* (*tempore*).

Els altres nexes afecten en menor mesura.

La puntuació és poc variada, però abundant. Un punt equival a la nostra coma i un punt amb una ratlleta en diagonal damunt aquell correspon al nostre punt o bé als dos punts.

La tinta és de color marró clar, però els versicles que es comenten són escrits en vermell.

Totes les característiques paleogràfiques, comunes al full de mossèn

Serra, apunten a considerar el fragment del segle IX. La procedència immediata és també el llogaret de La Selva, i la mediata, potser el cenobi de sant Pere de Graudescales. L'origen, en canvi, es fa més difícil de determinar⁷.

Pel que fa al contingut, el full presenta un text que correspon al llibre XXXIII dels *Moralia*, cap. XXI, 40 - cap. XXVI, 46. En aquest punt em limito a ressaltar les variants textuais respecte al text ofert per la *Patrologia Latina*⁸, les quals, exceptuades les discrepàncies ortogràfiques⁹ i els doblats¹⁰, són aquestes:

PL, cap. XXI, 40: Omnibus liquet quod non solum ea quae sub coelo sunt, sed ipsa quoque q u a e super coelos condita coelestia vocantur ejus voluntati serviunt a quo se creata esse meminerunt.

Frag. cod. Celsionense (= C): ...sed ipsa quoque super celos condita q u e celestia uocantur...

PL, cap. XXII, 41: Sed quia de Leviathan loquitur, qui jam non in aetherei coeli sede continetur, cuncta quae sub coelo sunt asserit sua esse, ut eum quoque qui de coelo cecidit, suae doceat potestati s e r v i r e.

C: ...suae doceat potestati d e s e r u i r e.

PL, cap. XXII, 42: Quis hoc, quod legisse se nequaquam novit, e x i s t i m e t, quia culparum suarum diabolus sit veniam petiturus?

C: ...e x t i m e t...

PL, cap. XXII, 42: Quod tamen de ejus corpore, id est iniquis omnibus intelligi aptius potest, qui sero ad petitionum verba veniunt, quia nunc exsequi facta contemnunt.

C: ...intelligi e t abtius potest...

⁷ El Prof. A.M. Mundó, a qui agraeixo la seva valuosa ajuda per a la redacció d'aquest article, em suggereix un possible origen andalús.

⁸ Vegeu *Patrologia Latina*. 75, col. 699-702.

⁹ Aquestes variants ortogràfiques són: *e* per *ae* —encara que no sempre— (*que, prebuit*, però *supermae*), *m* per *n* (*uoluntati*), *b* per *p* (*abtius, obtauit*), *g* per *c* (*eglesiam*).

Cal destacar també l'ús incorrecte de *h* (*anelant, abitu; hostenditur, hostensione*).

¹⁰ Considero doblats *quur. quum, lacrimas, ilico, repperit, quicquid, inlustratione* i *urquet* per *cur, cum, lacrymas, illico, reperi, quidquid, illustratione* i *urget* respectivament.

PL, cap. XXII, 43: Sunt namque intra sanctam Ecclesiam n o n -
n u l l i, qui prolixas ad D o m i n u m preces habent, sed vitam
deprecantium non habent.

C: Sunt namque n o n n u l l i intra sanctam eglesiam, qui pro-
lixas ad D e u m preces habent...

PL, cap. XXII, 43: Hi nonnunquam etiam lacrymas in oratione perci-
piunt, sed cum post orationis t e m p o r a eorum mentem superbia
pulsaverit, illico in fastu elationis intumescunt.

C: ...post orationis t e m p u s eorum mentem...

PL, cap. XXII, 43: cum luxuria tentaverit, illicitis protinus desideriis
anhelant.

C: quum luxuria temptauerit, i n illicitis protinus desideriis anelant.

PL, cap. XXII, 43: Vultusque ejus non sunt amplius in diversa muta-
ti, quia videlicet mens ejus nequaquam post preces inepta laetitia lasci-
viendo perdidit, quod orationis suae tempore gemituum r i g o r e
exquisivit.

C: ...quod orationis suae tempore gemituum r i g o r exquisiuit.

PL, cap. XXII, 43: De quibus in E v a n g e l i o Veritas dicit.

C: ...in e u a n g e l i u m...

PL, cap. XXII, 43: Non parcam ei verbis potentibus e t ad de pre-
candum compositis.

C: Non parcam ei e t uerbis potentibus ad deprecandum compo-
sitis.

PL, cap. XXIV, 44: Et quia aliquando fidelium mentes corrumpere
ostensione sua aliquando suggestione conatur...

C: Et quia aliquando fidelium mentes corrumpere a l i q u a n -
d o ostensione sua aliquando suggestione conatur...

PL, cap. XXVI, vers. 5: Portas vultus ejus q u i s aperiet?

C: Portas vultus ejus q u i aperiet?